

Ante Crnčević

JESMO LI POTREBNI NOVE LITURGIJSKE OBNOVE?

Uz 40. obljetnicu konstitucije "Sacrosanctum Concilium"

Dana 3. prosinca 1963. Crkva je ugledala prvi plod Drugoga vatikanskoga sabora, konstituciju o liturgiji *Sacrosanctum Concilium*. Četiri desetljeća poslije toga sretnog dana Crkva promišlja nad prijednim putom liturgijske obnove i ujedno se okreće vremenu što je pred nama tražeći nove načine življenja spasenja u bogoslužju što ga slavi.

1. "SACROSANCTUM CONCILIUM" U HODU LITURGIJSKE OBNOVE

Javno iščitavanje konstitucije *Sacrosanctum Concilium* i ponovno iznošenje njezinih ključnih ideja četrdeset godina nakon njezina proglašenja može se činiti anakronim, iz razloga što je u svijesti mnogih suvremenika liturgijska obnova već dovršena. Za mnoge je liturgijska obnova već toliko iza nas da bez bojazni govore o potrebi novoga Koncila ili o potrebi nove liturgijske obnove. Oni umjereniji govorit će o obnovi liturgijske obnove. U liturgijsko-teološkoj literaturi zadnjega desetljeća, odnosno već od god. 1988. kad je obilježena 25. obljetnica Konstitucije, mogu se susresti sintagme tipa *Reform der liturgischen Reform*, obnova liturgijske obnove. Koliko god takav naslov bio privlačan i izazovan, i koliko god bio efektan *ad hoc*, čini se da ne bi bio primjeren četrdesetoj obljetnici konstitucije *Sacrosanctum Concilium*. Takav bi pristup značio zaboraviti i zaniijekati ideje i načela Konstitucije. Naša je nakana upravo suprotna: posvijestiti i iznova osvijetliti započeti i još nedovršeni put liturgijske obnove.

Hubert Jedin, veliki povjesnik u crkvenoj historiografiji i jedan od ponajboljih poznavalaca općih crkvenih sabora i zbivanja oko njih, zabilježio je znakovitu rečenicu kojom uvjerljivo tvrdi da

se *mens* jednoga općega sabora počinje razumijevati i živjeti tek pedeset godina nakon sabora.

Na sličan su način i antropolozi suglasni da neki kulturološki projekt, koji se tiče obnove svijesti i načina ponašanja, iziskuje barem sedamdeset godina da bi se moglo govoriti o njegovu ostvarenju, odnosno o njegovu uspjehu ili neuspjehu.

Godine 1914. jedan od ključnih protagonista liturgijskoga pokreta, belgijski benediktinac dom Lambert Beauduin izrekao je rečenicu čija se težina može u punom smislu razumjeti tek danas. Gledajući vizionarski na obnovu bogoslužja koja je kao teški zadatak stajala pred Crkvom, ovako je formulirao težinu i trajanje tog djela obnove: *Prošla su stoljeća i generacije kroz koja su se vjernici odučavali od bogoslužja i pristajali uz druge oblike pobožnosti. Jednako će biti potrebna stoljeća i generacije da se vjernici ponovno vrate bogoslužju i njegovu razumijevanju.* Koliko god takva misao izgledala pesimističnom, ona se danas pokazuje istinitom. Prošlo je čitavo stoljeće od kada je liturgijski pokret započeo živo djelovati u liturgijskom apostolatu i pastoralu, Koncil je već četiri desetljeća iza nas, a pred nama je toliko toga što je potrebno obnove. Ono što je generacijama i stoljećima bilo zanemarivano, ne može se obnoviti tek kroz jednu generaciju ili kroz nekakvo kratko vrijeme. Zato je pred desetak godina jedan drugi Belgijanac i benediktinac, Adrien Nocent, svoja promišljanja nad "obnovljenom" liturgijom objedinio naslovom *Liturgia semper reformanda*. A sama Crkva, izdavanjem dopunjenih i popravljenih *tipskih izdanja* posaborskih liturgijskih knjiga daje punu vjerodostojnost toj sintagmi. Kao najsvježiji primjer spominjemo *Rimski misal* kojeg imamo već u trećem tipskom izdanju. Sve nas to opominje da je i vrijeme u kojem živimo vrijeme liturgijske obnove, i to vrijeme posebno teškoga i zahtjevnoga razdoblja započete obnove.

Nisu rijetka razmišljanja koja put bogoslužja kroz dvadeseto stoljeće prate kroz tri razdoblja: razdoblje *liturgijskoga pokreta* (od početka stoljeća do početka Koncila), razdoblje *liturgijske reforme* (koncilske i rane pokoncilske godine) i razdoblje *liturgijske obnove* (od sredine sedamdesetih do danas). Ozbiljnija teološka promišljanja nad liturgijskom obnovom naznačuju međutim novu periodizaciju liturgijske obnove. Teorija koja se čini veoma utemeljenom i opravdanom jest ona koja djelo obnove dijeli na tri razdoblja, ali na ovaj način:

PRVO RAZDOBLJE bilo je ono koje možemo nazvati u strogom smislu riječi *liturgijskim pokretom*, dakle razdoblje od godine 1909. koja se službeno uzima kao početak pokreta, do godine 1947., tj. do enciklike *Mediator Dei*.

DRUGO RAZDOBLJE teče od enciklike *Mediator Dei*, dakle prvoga dokumenta te razine i važnosti u povijesti Crkve koji se izravno tiče bogoslužja Crkve. To razdoblje uključuje samu saborsku i posaborsku obnovu i zaključuje se izdavanjem obnovljenih liturgijskih knjiga. Zadnja obnovljena liturgijska knjiga, a to je *Rimski martirologij*, objavljena je netom pred nepune dvije godine – 2001. Priređivanjem i izdavanjem liturgijskih knjiga dan je temelj i program liturgijskoj obnovi koja tek treba uslijediti. Time je zaokružena i zaključena tek jedna faza, ona polazišna za novo djelo obnove.

Tako smo tek zakoračili u TREĆE RAZDOBLJE, razdoblje primjene i oživotvorenja projekta obnove. I po samoj naravi stvari to bi razdoblje trebalo trajati najduže, a po svojim je zadacima i najzahtjevnije.

Koncilske i pokoncilske godine, odnosno čitavo ovo razdoblje koje je obilježeno izdavanjem novih liturgijskih knjiga, prije svega misala i obrednika za slavlje sakramenata, možemo nazvati razdobljem *reforme*. To je razdoblje u kojem je Crkva pokušala pronaći novu *formu* bogoslužja, ostajući vjerna tradiciji ali i otvorena potrebama suvremenoga čovjeka. Sada, kad je to djelo dovršeno, pred nama je razdoblje *obnove*, razdoblje u kojem nam je nastojati kako na nov način doživljavati novu formu bogoslužja. Liturgijska se obnova doista ne iscrpljuje obnovom forme, izdavanjem novih liturgijskih knjiga, nego prije svega novim življenjem onoga što se formom želi pokazati i aktualizirati. I zasigurno je lakše obnoviti formu bogoslužja, studijski i znanstveno prirediti nove liturgijske knjige nego zajednicu vjernika dovesti do toga da s razumijevanjem i djelatno sudjeluje u slavljenju bogoslužja po novoj formi. Kroz ovih četrdeset godina obnovili smo formu bogoslužja, ali je duh u našim bogoslužnim zajednicama još uvijek veoma bliz onoj staroj bogoslužnoj praksi u kojoj je bogoslužje bilo čin svećenika a zajednica izolirana ne samo od obrednoga nego i od spasenjskoga događanja. Možemo stoga reći da smo obnovili bogoslužje. Sad je pred nama novi zadatak: *obnova bogoslužnih zajednica*.

Ovakvim govorom ne želim se vraćati u povijesni hod Konstitucije i liturgijske obnove nego želim posvijestiti potrebu ponovnoga povratka samoj Konstituciji koja je idejni orijentir novog razdoblja obnove koje je pred nama. Stoga i svaki kritički govor o liturgijskoj posaborskoj obnovi ne bi smio biti intoniran i shvaćen kao govor o neuspjehu obnove nego ponajprije kao govor o zadacima koji još nisu ili još do kraja nisu ostvareni. Kao što je Konstitucija bila teološko-orijentativno i pastoralno-operativno polazište za stvaranje novih liturgijskih knjiga, istu ulogu polazišta i ishodišta Konstitucija ima i na početku novoga razdoblja obnove, obnove

bogoslužnih zajednica. Ponukani tim razlozima, pokušajmo zato iznova osvjetliti osnovne teološke principe liturgijske konstitucije te istaći njihovu aktualnost za sadašnji crkveni trenutak.

2. NOVO POIMANJE LITURGIJE

Konstitucija *Sacrosanctum concilium* po svom je sadržaju i po svojoj krajnjoj nakani *konstitutivnoga i orijentativnoga odnosno programskoga karaktera*. Ona stoga pruža dogmatski temelj i osnovno pastoralno usmjerenje, dakle *altiora principia* koji će biti temeljem kasnijoj posaborskoj obnovi.

Svjesni takve njezine orijentacije i njezine aktualnosti za ovaj povijesni trenutak izdvajamo (odabrana) osnovna teološka načela.

2.1. *Mysterium paschale*

Temeljni pojam koji Konstitucija donosi kao ključ razumijevanja liturgije jest *mysterium paschale*. Po liturgijskim simboličkim činima Kristovo djelo spasenja, koje je kulminiralo u otajstvu muke, smrti i uskrsnuća, ostvaruje se i izvršuje nad zajednicom vjernika. Konstitucija to otajstvo vidi ostvarenim ne samo u slavlju euharistije i otajstvu krštenja, činima koji su na najizravniji način spomen-čin Kristova djela otkupljenja, nego i u slavlju ostalih sakramenata, u slavlju sakramentalna, u slavljinama liturgijske godine te u bogoslužju časova. Takav novi pristup što ga promiče Konstitucija na jasan se način očitava i u posaborskim obnovljenim liturgijskim knjigama. Iako liturgijski euhološki tekstovi, osobito *euchologia maior*, obiluje tim pashalnim ili vazmenim obilježjima, bit će potrebno još puno nastojanja da i bogoslužne zajednice na bogoslužju zaodjenu pashalno lice, a još više da cjelokupna kršćanska egzistencija zadobije predznak spasenjske Pashe koje smo po liturgiji dionici.

2.2. *Liturgija kao povijest spasenja*

Svako studijsko analiziranje Konstitucije *Sacrosanctum concilium* rado ističe iskorak što ga Konstitucija čini u odnosu na encikliku *Mediator Dei* iz 1947. Pokušajmo taj iskorak uočiti u odnosu na poimanje liturgije Crkve kao novog trenutka spasenjske povijesti. Enciklika *Mediator Dei* u liturgijskim činima Crkve vidi

ponajprije *uzlaznu ili anabatsku dimenziju* bogoslužja u kojem Crkva sabrana oko Krista iskazuje dužnu hvalu Ocu nebeskom. Konstitucija *Sacrosanctum Concilium*, ne nijećući tu uzlaznu ili latreutsku dimenziju, na prvo mjesto stavlja onu soteriološku, spasenjsku, katabatsku, po kojoj se liturgija Crkve doživljava kao Božje djelo spasenja u Crkvi koja vrši bogoslužje. Liturgija se tako poima kao *teandrički čin*; prije nego li je djelo ljudi, ona je Božje djelo spasenja. Po liturgiji Crkve nad ljudima se nastavlja povijest spasenja.

Još je važnije uočiti na koji način enciklika i Konstitucija poimaju sam *nastavak* povijesti spasenja. Kako je to jasnom kritikom definirao S. Marsili, enciklika *Mediator Dei* odabire dedukcijski put s jasnom filozofskom argumentacijom: čovjek je od Boga stvoren i stoga dužan iskazivati mu štovanje, a budući da je društveno biće, i njegovo djelo kulta treba zaodjenuti tu dimenziju komunitarnosti. Po tom djelu kulta u Crkvi se, kaže enciklika, nastavlja povijest spasenja. Konstitucija *Sacrosanctum concilium* ide drugačijim slijedom: povijest spasenja, čiji rast i objavljenje pratimo kroz starozavjetna *mirabilia Dei*, dosiže svoj vrhunac u otajstvu Kristove smrti, uskrsnuća i uzašašća, otajstvu kojim se ispunja i dovršuje Božji naum spasenja. Crkva, vođena Duhom, ima poslanje da to Kristovo djelo spasenja pronosi i usadašnjuje, udanašnjuje, nad svim ljudima kroz sva vremena, dok Krist ponovno ne dođe. Tako se Kristovo spasenjskog djelo po služenju Crkve ne ponavlja (*reproductio*) niti obnavlja (*renovatio*) nego aktualizira i posadašnjuje (*repraesentatio*), i od ovog povijesnog trenutka čini spasenjski, od ovog *hrónos* čini *kairós*.

I ovdje je potrebno istaći da ovakav teološki pristup liturgiji Crkve i pojedinim liturgijskim činima blistavo odražavaju velike predsjedateljske molitve: euharistijske molitve, molitva blagoslova vode u slavlju krštenja, molitva posvete ulja-krizme, molitva odrješenja u slavlju sakramenta pomirenja, molitva blagoslova ulja za bolesničko pomazanje, molitve blagoslova nad ređenima, blagoslovne molitve nad zaručnicima... Sve te ključne molitve liturgijskih čina pokazuju da je liturgija Crkve izvršenje Božjega djela spasenja nad zajednicom koja slavi. Sama naime Konstitucija nedvojbeno ističe da se u liturgiji Crkve *pomoću vidljivih znakova* označuje i izvršuje (*significatur et efficitur*) *čovjekovo posvećenje* (SC 7).

Ipak, predstoje nam veliki koraci koje je potrebno učiniti da bi se prevladala praksa koja olako instrumentalizira i funkcionalizira liturgijska slavlja, slavlja spasenja, u svrhu prenošenja određenih kratkoročnih poruka i pastoralnih učinaka *ad hoc*.

2.3. Primat Božje riječi

Na trećem mjestu valja svakako spomenuti važnost Božje riječi koja je, po riječima Konstitucije, *maximum momentum in liturgia celebranda* (SC 24). Tvrdnje o Kristovoj prisutnosti u Crkvi po njegovoj riječi koja se naviješta (SC 7, 33) te o naviještanju riječi kao *mensa verbi Dei* (SC 53) odgajaju nas da samo Sveto pismo razumijevamo kao *sakrament Božje riječi*. Na taj se način ponovno otkriva i vrednuje patristička misao koja *sacramentum* definira kao *quasi visibile verbum*.

Na tim postavkama Konstitucija s punom razložnošću promiče izraze *celebratio Verbi* i *liturgia Verbi* (SC 46) čime združeni binom *Verbum et Sacramentum* daje osnovnu strukturu svakom sakramentalnom slavlju. Po takvom činu koji združuje Riječ i Otajstvo, uočava se recipročnost i uzajamnost Riječi i Otajstva. Umjesto jednostranog katehetskog ili egzegetskog pristupa u kojem bi naviještena riječ stajala u službi tumačenja sakramenta koji se slavi, liturgija koja počiva na *dogada(n)ju riječi* i na *dogada(n)ju otajstva* pruža nam drukčije iskustvo: samo slavljeno otajstvo nudi hermeneutski ključ za razumijevanje naviještene riječi. Nije li to iskustvo i one dvojice učenika koji, i ne znajući da slave prvu euharistiju u Emausu, po "otajstvu lomljenja kruha" razumješe Pisma o kojima prethodno razglabaše (usp. *Lk* 24,30-32).

Takvo združenje Riječi i Otajstva poziv je i zadatak da se iznova i u pravoj mjeri vrednuje navještaj Gospodnje riječi u svakom liturgijskom činu, i to ne kao moralna potka ili katehetski pristup otajstvu koje se slavi, nego naprotiv, s ciljem da se sami navještaj doživi kao *dogadanje riječi, kao događaj otajstva zaodjenuta u riječ*.

2.4. *Liturgia culmen et fons, speculum Ecclesiae*

U isticanju teološko-doktrinarnih postavki liturgijske konstitucije ne smije izmaći iz vida novo gledanje na ulogu bogoslužja u životu Crkve, kao ni na ulogu Crkve u samom bogoslužju. Presiromašno bi bilo u tom razmišljanju zaustaviti se na tvrdnji da je liturgija *čin* ili jednostavno *poslanje* Crkve. Liturgija je *ostvarenje* Crkve, otajstvena stvarnost po kojoj se Crkva ostvaruje kao zajednica spasenja. Teološko razmišljanje i iskustvo duhovnoga pomaže nam razumjeti da je liturgija Crkve *izvor* njezine snage, ali stvarna praksa i raspršenost raznolikih djelatnosti Crkve priječe nam razumjeti i prihvatiti i ono drugo lice koncilskog aksioma: *liturgija je vrhunac (culmen) prema kojem smjera svaka djelatnost Crkve*. Izravnije iskazano: svekoliko pastoralno, katehetsko,

evangelizacijsko, karitativno, socijalno, pa i znanstveno nastojanje Crkve treba nalaziti svoj vrhunac u bogoslužju jer sve što Crkva čini treba voditi k iskustvu spasenja koje se u punoj mjeri ostvaruje u njezinu bogoslužju. Stoga je liturgija Crkve stjecište sve njezine djelatnosti, mjesto njezina punog jedinstva.

To teološko načelo koje liturgiju kao otajstvo spasenja identificira s Crkvom kao zajednicom spasenja vodi nas k stalnom i nikad dovoljno ostvarenom zadatku koncilске obnove: *participatio plena et actuosa*, puno i djelatno sudjelovanje svega naroda Božjeg u liturgiji Crkve. Važno je uočiti da se taj zadatak u konstituciji ne pojavljuje kao nekakvo operativno načelo niti kao pastoralni cilj, nego kao temeljni dogmatski princip na kojem liturgija počiva. Bez zajednice vjernika i bez njezina punog, svjesnog i djelatnog sudjelovanja liturgije nema. Sve drugo može biti samo obredna aluzija na liturgiju Crkve.

Isto nas načelo vodi i korak dalje i kazuje nam da je liturgija najjasnija manifestacija Crkve. Malo je što tako jasan pokazatelj pravoga stanja u Crkvi kao njezino bogoslužje. U bogoslužju se ogledava i pokazuje i vjera Crkve, i njezino učenje, i njezina disciplina, i njezino unutarnje uređenje, i angažiranost vjernika laika, i stupanj zajedništva, i vjernička izgrađenost pojedinaca i zajednice, te se s pravom može reći da je liturgija *speculum Ecclesiae, ogledalo Crkve*. Još izravnije i jasnije: nedjeljna je liturgija ogledalo župne zajednice. Pogled na naša bogoslužja zato stvara bolnu spoznaju o nama samima. Vjerujem da nećemo biti prestrogi ako u svjetlu ovih koncilskih načela ustvrdimo da su naša bogoslužja još uvijek samo *bogoslužja u Crkvi* ali još ne i *bogoslužja Crkve*.

2.5. Slaviti “*per ritus et preces*”

Na kraju je vrijedno istaći još jedno teološko načelo kojim se ravna liturgija u viziji konstitucije *Sacrosanctum Concilium*, načelo o potrebi razumijevanja i doživljavanja slavljelog otajstva *per ritus et preces*.

Doživljeno bogoslužje ujedinjuje i daje važnost i riječi i znaku. Neće biti preoštra kritika ako zamijetimo da današnja liturgijska praksa zanemaruje govor znaka, a preveliku važnost daje riječi. Današnji je čovjek sve manje sposoban razumjeti govor znaka i simbola. Uslijed sve većeg utjecaja medija koji komuniciraju riječju i slikom, čovjek postaje sve manje sposoban razumijevati govor znaka. A bogoslužje se služi znakom jer želi biti događanje. Ne želi biti *riječ ili slika spasenja* nego *događaj spasenja*. Obredno događanje, znakovno događanje – pri čemu pod znakom razumijevamo sve ono

pojavno, vidljivo, sjetilima zamjetno – pomaže da nam to vidljivo obredno događanje bude medij i simbol (u doslovnom smislu riječi!) nevidljivoga spasenjskoga događanja. Nedovoljnu sposobnost suvremenoga čovjeka da razumijeva govor znaka nadoknađujemo govorom riječi, ljudske riječi. Međutim ljudska riječ nije kadra uprisutniti otajstvo koje se događa. Potrebno nam je jasno i govorljivo obredno događanje, znakovno događanje.

Zato iz liturgijske konstitucije izdvajamo načelo koje nam može poslužiti kao okvir za razumijevanje govora znaka. Sabor se zalaže da obnovljeni bogoslužni čini budu “prilagođeni shvaćanju vjernika tako da im općenito ne treba mnogo razjašnjenja” (SC 34). Obred treba govoriti sâm, svojim jasnim obrednim ili jezikom znaka. Znak koji se tumači, samim tumačenjem gubi snagu znaka jer ne komunicira više on nego riječ koja ga interpretira. Znak koji se tumači, pa taman i sasvim jasno, komunikativno je slabiji od znaka kojemu nije potrebno tumačenje. Mistagogija se događa upravo po toj snazi znaka u kojem djeluje Duh. Tu bogoslužje postaje *događanje otajstva*.

Višestoljetnoj liturgijskoj dekadenciji pripisuje se suhi ritualizam. Pravi put obnove ne smije krenuti prema drugoj krajnosti i umjesto ritualizma ponuditi verbalizam i intelektualizam. Onaj sjetilni, somatski doživljaj spasenja u liturgiji nikada ne smije biti zanemaren. Svaki se liturgijski čin mora na potpun način ostvariti kroz barem jedan od čovjekovih sjetila. Takav pristup sakramentalnoj stvarnosti omogućuje da se sakrament doživi u njegovoj *objektnosti*. Obrednost koja je sama po sebi događanje, vidljivo događanje, jasan je put i način doživljavanja onog nevidljivoga događanja. U obrednom se znaku na otajstven način združuje čovjekovo znakovno i Božje spasenjsko, a što vazmeni prekonij preriče divnim stihom: *terrenis caelestia, humanis divina iunguntur*.

Koliko doista posvećujemo pažnje znaku i obredu, ili još bolje, koliko smo svjesni da je naš govor znaka (u mogućnosti) daleko snažniji od govora riječi? Vjerujem da bi i naš govor riječi vjernicima bio daleko razumljiviji i bliskiji kad bi naš govor znaka bio nedvojbeno jasan. Svi ćemo se složiti da nečija govorna mana stvara prepreku u komuniciranju. Liturg koji nosi takav nedostatak svjestan je da ne uspijeva prenijeti svu dubinu sadržaja o kojem govori. Jednako je i s govorom znaka. Naše bogoslužje vrlo često očituje “govornu manu znaka”, nudi “efekt mucavca” jer ne komunicira niti u vjerničkom doživljavanju ponazočuje otajstvo o kojem tek pokušava govoriti.

Najnovije izdanje Rimskoga misala, čiji je prijevod na hrvatski jeziku u tijeku, na jasan način, posebice napomenama u Općoj uredbi, želi promicati govorljivost bogoslužja jezikom obreda,

jezikom znaka. Novi misal koji se priprema u hrvatskom prijevodu bit će, duboko se nadam, prigoda za novi zamah u slavljenju bogoslužja i življenju otajstva koje se slavi.

* * *

Umjesto epiloga ovom kratkom promišljanju o stupovima na kojima počiva Konstitucija i kršćanska liturgija, riječima iste Konstitucije prizivam na potrebu ozbiljne i dublje liturgijske inicijacije i formacije za sve Kristove vjernike (usp. br. 35.3, 48). Budući da liturgija Crkve, po svojoj naravi pripada svim udovima Crkve, obnova bogoslužja zapravo je obnova djelatne uloge svih u bogoslužju. Dublja liturgijska formacija, koja preko razumijevanja liturgijskih molitava i čina cilja k iskustvu Kristova spasenja, danas je nužna potreba svih krštenika, i vjernika laika, i rukopoloženih i rukopolagajućih. Ako naš pastoral, naša teološka naobrazba, naše svećeništvo ili redovništvo, ili naša uža specijalnost kroz koju smo uključeni u život Crkve i svijeta iziskuju trajnu formaciju – u što nimalo ne sumnjamo –, onda je sasvim neosporno da smo potrebni trajne formacije i u liturgiji Crkve koja je *culmen* svake i sveukupne naše djelatnosti. Formacija u liturgiji pomoći će nam da u liturgiji otkrijemo i iskusimo njezinu performativnu snagu, snagu za istinsku spasenjsku preobrazbu čovjeka, Crkve i svijeta.

In principio erat liturgia. Ako Koncil obnovu bogoslužja svjesno stavlja na početak sveukupne obnove Crkve, kao osnovno počelo obnove, onda nam valja s punom odgovornošću zauzeti se oko obnove i vjernog življenja bogoslužja u našim zajednicama kao sigurnog puta obnove naših zajednica. Ono i sada kakvo jest, najjasnije je ogledalo naših zajednica, i najvjernije svjedočanstvo o nama koliko smo uistinu ono što po pozivu jesmo. Ne bojim se ako ovakav govor bude shvaćen kao poziv na ispit savjesti. Sam Ivan Pavao II., u svom apostolskom pismu o 40. obljetnici Konstitucije, poziva Crkvu na ispit savjesti o prihvaćanju i razumijevanju obnovljenoga bogoslužja. Iz Papina pisma izdvajam samo dva znakovita poziva: poziv na obnovu iskustva šutnje u bogoslužju, te poziv na promicanje liturgijske duhovnosti kao puta za pravi život vjere.

Na početku smo novog razdoblja liturgijske obnove. Taj početak može biti inspirativan za novi zamah u otkrivanju i doživljavanju otajstva što ga slavimo, a time i novi poticaj za živo svjedočanstvo naših zajednica o onom što liturgija na otajstven način već jest, jer u zemaljskoj liturgiji nalazimo predokus one nebeske.